

РУМИЙНИНГ БИР МУЛАММАЪ ҒАЗАЛИ ҲАҚИДА

Суёнов Мавлонберди Раҳмонович,

*“Академик Бобожон Ғафуров номидаги
Хўжанддават университети” ДТМ доценти
филология фанлари номзоди
(Тожикистон)*

Моб. тел: +992 92 962 23 49

Аннотация: Мақолада Жалолиддин Румийнинг бир муламмаъ ғазали тадқиқ этилди. Унда зулласонайн шоирнинг тожик ва ўзбек тиларида ёзилган ғазали таҳлил қилинди. Шунингдек, ғазалда қўлланган тимсоллар ҳамда бадиий санъатларга ҳам эътибор қаратилди.

Аннотация: В статье рассматривается газель Джалалуддина Руми. Анализируется газель, написанная великим поэтом на таджикском и узбекском языках. Также уделяется внимание образному строю и художественным приемам, использованным в газели.

Annotation: The article examines a ghazal by Jalaluddin Rumi. It analyzes the ghazal written by the great poet in Tajik and Uzbek. Attention is also paid to the imagery and artistic techniques used in the ghazal.

Таянч сўз ва иборалар: анъана, ўзига хослик, маҳорат, ғазал, талқин, вазн, қофия, радиф, муламмаъ, образлар.

Ключевые слова и выражения: традиция, своеобразие, талант, газель, сравнение, размер, рифма, редиф, муламма, образы..

Key words and phrases: tradition, follower, influence, originality skill, ghazal, vazn, rhyme, radif, interpretation, emulate, comparative analysis mulamma, imagery.

Мавлоно Жалолиддин Румий (1207-1273) тожик мумтоз шеърятда ғазалчиликни юксак чўққига кўтарган мумтоз шоирлардан бири ҳисобланади. Ғазал жанри улуғ шоир адабий меросининг салмоқли қисмини ташкил этади. Дарвоқе, Румийнинг “Девони кабир” (“Девони Шамси Табрезӣ” ҳам дейилади) да 3229 ғазал берилгани фикримизнинг далилидир. Румий тожик ғазалчилигида ўзига хос янгиликлар яратган буюк шоирдир. Биринчидан, унинг ғазаллари ўйноқи ва равонлиги, тилининг содда ва тушунарлилиги билан ажралиб туради. Румий ғазалларининг яратилганига саккиз аср бўлаётган бўлса-да, улар ҳозирги ўқувчилар учун ҳам мураккаб

эмаслиги кишини ҳайратга солади. Иккинчидан, Румий ғазаллари ҳажмида ўзига хослик бор. Улар етти ва тўққиз байтдан йигирма ва ҳатто ўттиз байтгача ҳажмда яратилган. Улуғ шоир ғазаллари ҳажмининг бундай кенглиги мавзунини мукаммал ва кенг ёритиш ва илҳом билан кенг фикрлашга вобаста дейиш мумкин. Учунчидан, Мавлоно ғазаллари мавзу доирасининг кенглиги, олға сурилган фикрларининг қамровлилиги ва тимсолларининг рангбаранг-лиги билан диққатга сазовор. Чунончи, улуғ шоир ғазалларида ошиқ, маъшуқа, рақиб, ринд, мутафаккир, ориф, обид, зоҳид, фақир тимсоллари билан бирга, май, ой, қуёш, гул, булбул, тупроқ, нур, қанд, заҳар, юлдуз, шам, баҳор, шом, нафс сингари сўз образлар ҳам кенг қўлланганини кўриш мумкин. Тўртинчидан, Румий ғазаллари бадий тасвирий воситаларга бойлиги ва умуман, бадий юксаклиги билан алоҳида эътиборга молик.

Мавлоно ғазалларида бадийликни шеър санъатларигина эмас, шунингдек, мукаммал ички қофиялар (мусажжаъ усули), ширу шакарлар (тожикча-ўзбекча, тожикча-арабча), тимсолларнинг сўз ўйинларига ўралган диалоглар ҳам яратганки, булар барчаси улуғ шоирнинг юксак маҳоратидан дарак беради. Шу ўринда ички қофия хусусида қуйидаги маълумотларга ҳам эътибор қаратиш ўринлидир: “Ички қофия асосий қофиядан ташқари шеърнинг ички байт ва мисраларида келадиган қофия. Ички қофия гоҳ мисра, гоҳ байт доирасида бўлади. Мисрадаги ички қофияланиш мисра, сажъ байтдагиси байт сажъ деб ҳам юритилади. Ички қофияда шеърини сажъ иштирок этгани туфайли у санъатни мусажжаъ ҳам дейдилар. Ички қофиялар шеърни равонлигини ва ифодалилигини оширишга, унга алоҳида оҳангдорлик ва мусиқийлик бағишлайди...”⁴. Чунончи, қуйидаги мисраларда ишқ юксакка кўтарган лирик қаҳрамон завқ-шавқи шу қадар самимий ва таъсирли чизиладики, ундаги тасвир ўқувчини ҳам ҳаяжонга солмай қўймайди:

Мурда будам, зинда шудам, гиря будам, ханда шудам,

Давлати ишқ омаду ман давлати поянда шудам.

Дидаи сер аст маро, хони далер аст маро,

Захраи шер аст маро, Зўхраи тобанда шудам (1, 79).

Йигирма байтли бу ғазал бошдан-охир ички қофияла ёзилган. Шеърда лирик қаҳрамон ҳақиқий ошиқ тимсолида намоён бўлади. Ишқ унинг вужудини шу қадар эгаллаганки, маъшуқа нима деса бажаришга тайёрлигини намоёиш этади. Румий ғазал бошида лирик қаҳрамонни дунёвий ошиқ сифатида чизса-да, шеър охирида эса унинг ориф ошиқлигини

1. Алишер Навоий энциклопедияси. 4 жилдлик, 2 –жилд. –Тошкент, 64 -65 б.

бадий ишотлаб беради. Ғазал шунинг учун ҳам чўзилган. Лекин шеърдаги ўйноқи оҳанг, ёқимли мусажжаъ, маъшуқа нутқидаги кутилмаган фикрлар ва ошиқнинг ўзига хос фидойилиги тасвирлари ҳажмий кенгликни ихчамлаштиргандай таассурот қолдиради.

Мавлоно ғазалларининг кўпчилиги ички қофияларда ёзилганки, бу ҳол улуғ шоирнинг сўз бойлиги ниҳоятда кенг кўламли бўлганлигини кўрсатади. Воқеан, Румий ғазалларида кўпинча ҳам ошиқ ва маъшуқа диалоглари, ҳам муаллиф нутқи тўлақонли ички қофияларда келганини кўриш мумкин:

Гуфтам, ки: «Аҳд бастам в-аз аҳди бад бирастам»,

Гуфто: «Чй гуна бандй, чизе ки ман шикастам?»,

Бо вай чу шахду ширам, ҳам доманаш бигирам,

Аммо чй гуна гирам, чун ман шикастадастам (1,95).

Румийнинг ширу шакарлари ҳам унинг юксак бадий, маҳоратига далилдир. Улуғ шоирнинг тожикча-ўзбекча ширу шакарлари Мавлононинг тожик тили каби ўзбек тилини ҳам мукамал билганлигини ва у тилнинг бадий бойликларидан маҳорат билан фойдалана олиш даражасидаги етук ижодкор бўлганлигини кўрсатади. Воқеан, шунинг учун ҳам Румий девонидан кўплаб бадий етук тожикча-ўзбекча ширу шакарлар ўрин олган. Улуғ шоир

яратган ширу шакарлардан бирининг қуйидаги мисраларида тожикча ва ўзбекча сўзлар шу қадар юксак маҳорат билан бир-бирига боғланганки, улар кишини ҳайратга солади. Аммо энг ҳайратлиси шундаки, ғазалдаги тожикча сўзлар ҳам, ўзбекча калималар ҳам ғоят содда ва тушунарли бўлиб, у замондош шоир томонидан яратилгандек таассурот қолдиради:

Донй, ки ман зи олам ёлғиз сани севарман,

Гар дар барам наёи, андар ғамат ўларман.

Ман ёри бовафоям, бар ман чафо қилурсан,

Гар ту маро нахоҳи, ман худ сани тиларман.

Рӯи чу моҳ дори, ман содадил аз онам,

З-он шаққари лабонат бир-иккина тиларман.

Ту ҳамчу шери масти, мани қоним ичарсан,

Ман чу сағони қўят дунболи ту кезарман...

Моҳе чу Шамси Табреш ғайбат намуду гуфто:

Аз ман дигар мапурсед, ман сўйладим, борарман (2, 14).

Жалолиддин Румийнинг ғазалнавислик маҳорати улкан тадқиқотларга мавзу бўлган ва яна бўла олади Адабиётшуносларимиз олдида улуғ шоир ғазалларини ва умуман, унинг барча асарларини мукаммал таҳлил қилиш вазифаси турибди. Ўзбек шоирлари зиммасида эса, Румийнинг бебаҳо ғазалларини тўла таржима қилишдек шарафли, шу билан бирга, гоят масъулиятли вазифа турганлигини ҳам унутмаслик лозим. Зеро, Румий ўзбек халқининг ҳам энг сеvimли шоиридир. Шунинг учун ҳам бу долзарб вазифаларни кечиктирмаслик лозим, деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар:

1. Румӣ Қ. Сад барги ғазал. Хучанд: Нури маърифат, 2007.
2. Румӣ Қ. Девони кабир, чилди 2.- Душанбе: Адиб, 1993.
3. Жалолиддин Румий. Маънавий маснавий. Куллийёт. Биринчи жилд. Биринчи китоб. (Таржима шарҳи билан). Тошкент: “Шарқ”, 1999.-368 б.
4. Жалолиддин Румий. Маънавий маснавий. Куллийёт. Биринчи жилд. Иккинчи китоб. (Таржима шарҳи билан). Тошкент: “Шарқ”, 2007.- 274 б.
5. Жалолиддин Румий. Маснавий ҳикоятларига шарҳлар. – Тошкент: “Муҳаррир нашриёти”, 2011.-404 б.
6. Радий Фиш. Жалолиддин Румий. Тарихий биографик роман. Тўртинчи нашр.- Тошкент, 2021. – 368 б.
7. Румий Жалолиддин // Алишер Навоий энциклопедияси. 4 жилдлик, 3-жилд. – Тошкент, 2024, - 371 – 376 - б.

МУМТОЗ АДАБИЁТДА ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИ МАСАЛАСИ

(Абдурахмон Жомий ва Алишер Навоий ижоди мисолида)

Файзуллоев Бахтиёр Бобожонович,

“Академик Бобожон Ғафуров номидаги Хўжанд давлат университети” ДТМ доценти филология фанлари номзоди

Бойматов Шавкат Зикруллоевич,

катта ўқитувчи

(Тожикистон)

Email: b.fayz.1961@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақола мумтоз адабиётда ёшлар маънавияти масаласи тадқиқига бағишланди. Унда тожик ва ўзбек мутафаккир шоирлари